

Vakıflar Genel Müdürlüğü İstanbul I. Bölge Müdürlüğü Yayınıdır.
Restorasyon-Konservasyon-Arkeoloji ve Sanat Tarihi Yıllığı
Yıl: 2014 Sayı: 9

Vakıflar İstanbul I. Bölge Müdürlüğü Adına Sahibi
İbrahim ÖZEKİNCİ
Vakıflar İstanbul I. Bölge Müdürü

Yazı İşleri Müdürü / Tashih
Murat SAV

İngilizce Tashih
Hatice MEMNUN

Yayın Kurulu
Prof. Dr. E. Füsün ALIOĞLU
Hayri Fehmi YILMAZ
Dr. Esin Demirel İŞLİ
Dr. Olcay AYDEMİR
Murat SAV
Ömer DABANLI
Acar AVUNDUK

Editör
H. Murat CEYLAN

Danışma ve Hakem Kurulu
Prof. Dr. Zeynep AHUNBAY / İ.T.Ü. Mimarlık Fak.
Prof. Dr. Şerife ATLIHAN / M.Ü. Tekstil Bölümü
Prof. Dr. Önder BİLGİ / İ.Ü. Emekli Öğr. Gör.
Prof. Dr. Oğuz CEYLAN / M.S.Ü. Mimarlık Fak.
Prof. Dr. Feridun ÇILI / İ.T.Ü. Mimarlık Fak.
Prof. Dr. Erol GÜRDAL / İ.T.Ü. Emekli Öğr. Gör.
Prof. Dr. Turgut KOCATÜRK / Y.T.Ü. Müh. Mim. Fak.
Prof. Dr. Selçuk MÜLAYİM / M.Ü. Emekli Öğr. Gör.
Doç. Dr. Şevket DÖNMEZ / İ.Ü. Arkeoloji / Prehistorya Bölümü
Doç. Dr. Ahmet GÜLEÇ / İ.Ü. Emekli Öğr. Gör.
Doç. Dr. Seden Acun ÖZGÜNLER / İ.T.Ü. Mimarlık Fak.
Doç. Dr. Ferudun ÖZGÜMÜŞ / İ.Ü. Güzel Sanatlar Fak.
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU / İ.Ü. Sanat Tarihi Bölümü
Yrd. Doç. Dr. Özkan ERTUĞRUL / Trakya Ü. Sanat Tarihi Böl.

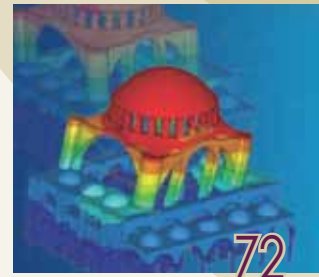
Kapak ve Sayfa Tasarım
H. Murat CEYLAN

Basım
OKYANUS AJANS Matbaacılık Reklam ve Org. San. Tic. Ltd. Şti.
Defterdar Mah. Otakçılar Cad. Çelebi Çayırı Sk. No:11/2 Eyüp / İST.
Tel: (0212) 567 54 67
www.ajansokyanus.com

İletişim
Vakıflar İstanbul I. Bölge Müdürlüğü
Sanat Eserleri ve Yapı İşleri Şube Müdürlüğü
İnönü Cad. No. 2 Kat 5 Taksim / İSTANBUL
Tlf: (0212) 251 88 10 / 7201-7203
www.vgm.gov.tr | http://istanbulavrupa.vgm.gov.tr

Vakıf Restorasyon Yıllığı hakemli bir dergidir.
Makalelerdeki yazılardan yazarları sorumludur.
Kaynak belirtilmek koşulu ile alıntı yapılabilir.
Para ile satılmaz.
3000 Adet basılmıştır.

Bu sayının yayınlanmasındaki katkılarından dolayı
Bekiroğlu İnşaat Restorasyon San. ve Tic. A.Ş. 'ne
Teşekkür ederiz.

ROSTANIS
BASSAL
VXOR
1541

CAMERIA
SOLIMANI
IMPERATR
FILLA

Vakıfsever Bir Hanım Sultan: **Mihrimah** *A Charitable Lady Sultan: Mihrimah*

Ebru Eynallı | *Sanat Tarihçisi, Vakıflar İstanbul I.Bölge Müdürlüğü*

Osmanlı Devleti'nin en görkemli çağlarında yaşayan, Kanuni Sultan Süleyman'ının biricik kızı olan Mihrimah Sultan, Osmanlı'nın en güçlü hanım sultanlarından biridir. Tahta çıkma ihtimali bulunmayan bu tek evlat, hakim olmadığı devlete, kendi sınırları dahilinde gerek siyasi gerekse ekonomik alanda hükmedebilmeyi başarmış ve tarih sahnesinde adından çokça söz ettirmiştir. Bu çalışmayla öncelikle Mihrimah Sultan'ın yetiştiği saray ortamı genel çizgileriyle işlenmiş, daha sonra Hanım Sultanın hayatı, siyasi ve hayırsever kimliği aktarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mihrimah Sultan, vakıf, hanım sultan.

Having witnessed the most gorgeous period of the Ottoman Empire and being the most beloved daughter of Süleyman the Magnificent, Mihrimah Sultan was one of the most efficient lady sultans of the Empire. Although not having any possibility of reigning, the only daughter of the emperor family had been in power of many issues regarding to politics and economy and had been having a long lasting reputation. This study firstly aims to mention the surrounding in which she was grown up at palace, her biography and her personality regarding politics and charity organizations, afterwards.

Keywords: Mihrimah Sultan, foundation, lady sultan

Hakanların hakanı, doğuda ve batıda Sultanların Sultanı, adl ve ihsanıyla yeryüzünü imar eden, müminler için emn ü eman Sultan Selim Han'ın oğlu Sultan Süleyman Han'ın kızı; hayrat ve hasenat sahibi, dünya ve yurdun ismeti, Allah'ın kendisini fazılla, ihsan yağmakla seçkin kıldığı Hanım Sultan' ....

GİRİŞ

Mihrimah Sultan, Kanunî Sultan Süleyman ve Hürrem Sultan'ın kızı, Rüstem Paşa'nın eşi, bir hünkarın ablası ve bir hünkarın halası olarak yakınında Osmanlı tarihinin en güçlü kişilerin olduğu bir ortamda yetişmiştir. Babası tarafından çok sevilen Mihrimah, annesi, babası ve kocası Rüstem Paşa arasında bir denge unsuru olmuş ve kardeşleri arasında da aynı misyonu sürdürerek siyasi alanda da adını tarih sayfalarına yazdırmıştır. Osmanlı Devletinin en güçlü karakterleri arasında yetişmiş olan Mihrimah, bu siyasi ortamın getirdiği ayrıcalıkları ve ağır sorumlulukları beraberinde yaşamıştır. Elinde bulunan siyasi ve ekonomik güç sayesinde ismini günümüze ve geleceğe taşıyan pek çok vakıf hayratın baniliğini üstlenme fırsatı bulabilmiştir. Mimar Sinan gibi bir dehayla aynı dönemde yaşamış olması da Mihrimah Sultan için büyük bir şans olmuş onun sayesinde İstanbul'un iki önemli tepesine büyük ve görkemli iki Külliye yaptırmıştır. Cömertliği ve hayırseverliğiyle tanınan Mihrimah, güçlü bir vakıf kurucusu olarak insanlığa büyük hizmetler sunmuş ve sunmaya da devam etmektedir.

I. BÖLÜM : Padişah Kızı Olmak

Sultan Kelimesi

Osmanlı Devleti'nde ilk zamanlarda padişah kadınlarına ve kızlarına Selçuklularda olduğu gibi, *Hatun* unvanı verilmiştir. Ancak 16. yüzyıldan sonra daha çok *Kadın* veya *Kadın Efendi* tabirini kullanmaya başladılar. Osmanlı tarihinde Sultân adı ile anılan ilk kadın Yavuz Sultan Selim'in karısı ve Kanunî'nin annesi Hafsa Sultân'dır. Sonraları padişahların annelerine Valide Sultan denilirken, Padişah veya Şehzâde kızlarına Sultan denilmeye başlanmıştır.

Sultan tabiri Osmanlı Padişahlarının erkek evlatları için de kullanılmıştır. Bu unvanın Padişahların erkek çocuklarında ismin önüne kızların da ise ismin sonuna gelmesi gelenek olmuştur. Sultan Süleyman, Sultan Selim, Hürrem Sultan, Mihrimah Sultan vs. gibi. Sultan tabiri yalnız olarak kullanılırsa padişahın kız çocukları kastedilmiş olurdu. Sultanların kız çocuklarına ise Hanım Sultan denilirdi (Tezcan: 2008).

Sultanların Doğumları

Sultan doğar doğmaz ilk olarak Darüssaade Ağasına haber verilir, Ağa, silahtar ağaya müjdeli haberi gönderir o da padişahın bir kız çocuğu olduğunu sarayda ilan ederdi. Bu haber üzerine enderunda bulunan her oda doğum şerefine üç kurban keserek sultanın doğumunu kutlardı. Bu arada sarayın deniz kıyısında bulunan toplar günde beş defa tekrarlanmak üzere üçer kez atış yaparlardı. Bu top sayısı cinsiyete göre farklılık göstermekte olup, şehzade doğumlarında yedi kez top atışı yapılır ve yine günde 5 defa tekrarlanırdı. Böylece doğum halka ve devlet erkanına duyurulurdu. Doğum törenleri için protokol geleneği de başlamıştı. 17. yy'dan itibaren doğum bir hattı hümayun ile sadrazama bildirilir, sadrazam devlet erkanını toplayarak saraya gelir ve silahtar ağa gelenleri padişah huzuruna çıkarırdı. Padişah da gelenlere kürk ve hilat hediye ederdi. Daha sonraki günlerde doğum ülkenin her bir köşesine fermanlarla duyuru- lur ve mahkeme sicillerine kayıt olunurdu (Tezcan 2008).

Fotoğraf 1. Minyatürlerden sarayda bir doğum sahnesi.

1 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii cümle kapısı üzerindeki (h. 954) tarihli kitabeden bir bölüm

Doğum için saraya gelenlere görkemli ziyafetler tertip edilirdi. Ziyafete gelenlere türlü malzemeden yapılan nefis şerbetler altın, gümüş ve billur kaplar da ikram olunurdu (Yılmaz 2013). Lohusanın odasına maşallah ve yine nazara karşı mücevherli bir horoz mahmuzu asılırdı. Ayrıca oda da üzeri yıldızla bezenmiş sübek (lazımlık), pirinç üzerine yaldızla süslenmiş leğen ve ibrik gibi pahalı eşyalar bulunurdu. Bu gösterişli hazırlıklar doğumlara ne denli önem verildiğini göstermektedir.

Sultanların Beşik Alayları

Sultanların doğumlarında birtakım merasimler düzenlenirdi. Bunlardan ikisi Valide Sultan ile Sadrazamın göndermiş oldukları beşik, yorgan ve sırmalı örtü ile yapılan beşik alaylarıdır. Çocuk doğunca padişah validesinin hazırlanmış olduğu beşik, sırmalı puşide denilen örtüsü ve yorganiyle merasim ve alayla eski saraydan yeni saraya getirilirdi. Törene katılacak ağalara kethüda bey ve darüssaade ağası yazıcısı tarafından davetiyeler gönderilir, belirli saatde Eskisaray'da bulunmaları buyurulurdu. Ertesi gün davetliler hazır olduklarında Valide Sultanın başağası beşiği, yorgani ve örtüyü Eskisaray'dan çıkararak Valide Sultan kethüdasına teslim ederdi. Kethüda Bey de beşiği, Valide Sultan'ın kahvecibaşısına, yorgani ikinci kahveciye, beşik örtüsünü de üçüncü kahveciye teslim ederdi. Kahvecibaşılar kendilerine teslim edilen eşyaları sayıyla alırlar ve başlarının üzerlerine koyarlardı. Bundan sonra harekete geçen alay Beyazid, Divanyolu ve Ayasofya önünden geçerek Bab-ı Hümayun önüne gelirdi. Çevredeki kalabalık, alayı alkışlarla uğurlarken çocuğa ve babasına da uzun ömürlü olmaları için dua ederlerdi. Orta kapıya kadar atlar üzerinde ilerleyen ağalar, burada atlarından inerek iki sıra halinde dizilerek harem araba kapısı önüne kadar gelirlerdi. Burada kahvecibaşılar beşiği, yorgani ve beşik örtüsünü kapı önünde beklemekte olan Valide Sultan başağasına o da saygıyla alarak darüssaade ağasına teslim ederdi. Darüssaade ağası devraldığı eşyaları harem ağaları ile birlikte içeri götürerek, bu işle görevli kadınlara teslim ederdi. Daha sonra, törene katılan ağalara ve görevlilere rütbelere göre padişah adına ikramlarda bulunurdu.

Doğumun altıncı gününde ise sadrazamın beşik alayı töreni düzenlenirdi. Bu alay Valide sultaninkinden daha göz kamaştırıcı ve daha kalabalık olurdu. Bu sırada devlet erkanının aileleri de çocuğu görmek üzere davet olunurlardı. Sadrazam, sultan doğmaz bir beşik, bir yorgan ve bir de beşik örtüsü yaptırır, hepsi de inciler, elmaslar, tırtullar ve zümrütlerle donanırdı. Ertesi gün belirlenen saatte Paşakapısı önünde, sadrazamın hazırlanan eşyaları Kethüda Bey'e vermesiyle tören başlardı. Kethüda bey de beşiği baş, yorgani ikinci çuhadara beşik örtüsünü ise mehter başıya verirdi. Bunların eşyaları saygıyla alıp başları üzerine koymasından sonra mehter takımının çaldığı marşlar ve ilahilerle alay

harekete geçerdi. Başlara giyilen renkli kavuklar, sırtlardaki renkli kürkler ve kaftanlar, ayaklardaki sarı ve kırmızı çizmeler ve yemeniler beşik alayını yürüten bir çiçek bahçesi haline getirirdi.

Lohusanın yattığı oda Valide Sultan, Sultanlar, kadınefendiler, ikballer ve davetli kadınlarla dolardı. Valide Sultan yanında sultanlar olduğu halde yüksekçe bir divanda oturur, misafirler ise peykelere yerleştirilmiş minderler üzerinde dinlenirlerdi. Sadrazamın gönderdiği beşik takımının gelmesiyle hep birden ayağa kalkarlardı. Beşik takımı odanın ortasına gelince Valide Sultan üzerine bir avuç altın atar onu diğer hanımlar takip ederlerdi. Orada bulunan ebe, dualar okuyarak çocuğu yeni gelen beşiğe koyar ve üç defa sallardı. Sonra çocuğu beşikten çıkararak kucağa alırdı. O zaman davetli kadınlar, getirmiş oldukları değerli taşları ve kumaşları beşiğin üzerine koyarlardı. Bunların hepsi ebe'nin olurdu. Davetli kadınlar haremde üç gün misafir edilirdi, cariyelerin de katılmasıyla çeşitli eğlenceler tertiplenirdi (Yılmaz 2013, Tezcan 2008).

Fotoğraf 2. Geç dönem bir sultan beşiği örneği.

Sultanların Yetiştirilmesi

Padişah cariyelerinden biri doğum yaptığında, statüsü değişir, diğer kadınlar arasında derecesi yükselirdi. Çocuk doğmaz, ona dışarıdan iyi bir aileden genç ve bebekli bir süt nine (daye) tayin edilir, anneye destek olarak emzirme ve bakım işlerini üstlenirdi. Böylece sütnine annelik hakkı olan *hakkı ridaiye* yani süt hakkına sahip olurdu. Ayrıca iyi eğitilmiş cariyelerden dadı tayin edilir. Böylece hanım sultanların anne sütnine dadı ve cariyelerden oluşan eğitim ekibi tamamlanmış olurdu (Tezcan 2008).

Sultanlar beş veya altı yaşına girdiklerinde irade-i seniye ile derse başlarlar ve kendileri için tayin edilen hocalardan ders alırlardı. *Bed-i besmele* denilen ilk derse törenle başlanır ve padişah da hazır bulunurdu. Bazen dersler şehzadeler dairesinde okunurdu. Okumada ilk üzerinde durulan konu, padişahın çocuklarının Kuran-ı Kerim'i doğru okumalarını temin etmektir. Bu vesile ile bir de hatim töreni tertip edilirdi sultanlara ve hocalarına hediyeler veriliyordu. Sultanlar

Fotoğraf 3. Kitap okuyan bir hanım Sultan (Tezcan 2008).

Kur'an-ı Kerim'den başka Türkçe, Matematik, Tarih, Coğrafya, Arapça ve Farsça dersleri de alırlardı. Kadınları saray bahçesinde otururken tasvir eden bir minyatürde, kitap okuyan bir hanım sultan cariyeleriyle birlikte betimlenmiştir. Saray kütüphanesinde I. Ahmet albümü içinde bulunan bu minyatür saray hanımlarının kitap okuduklarını ve iyi bir eğitimden geçtiklerini doğrular niteliktedir (Fotoğraf 3).

Sultanların günümüze kadar ulaşan mektuplarından son derece düzgün ve edebi ifadeler kul-

Sarayda Oynanan Oyunlar

Hanım Sultanlar yürümeye başladıktan itibaren bahçelere çıkar küçük cariyelerle veya aynı yaştaki çocuklarla dadısının nezaretinde oyunlar oynardı. Sultanlar, dadısız ve kalfasız dışarı hiç çıkamazlardı. Hanım Sultanlar yine dadılar nezaretinde arabalarla gezintilere götürülürdü. Çocukların bindirildikleri bu arabaların erken örnekleri günümüze ulaşmamış ancak 19. yy'a ait bir araba örneği Topkapı Sarayı koleksiyonundadır. Küçük çocukların gezmesi için tasarlanan araba keçiler tarafından çekiliyordu (Fotoğraf 4).

Hanım sultanların en ilginç eğlencelerinden biri de canlı bebeklerdi. Hanım sultanlar için küçük bebekleri olan Kafkas ve Çerkez asıllı cariyeler satın alınır, küçük prensesler onların bebekleriyle oynar, saçlarını tarar, kendi yaptıkları giysileri giydirebilirlerdi. Bu minik bebeklere çocuk yaşta

annelik ederek evcilik oynarlardı. Büyük kendi saraylarına girdince bu kızlar nedime olarak hanım sultanların yanında giderdi. Eski dönemlere ait bu uygulama için hanım sultanların oynayabileceği oyuncak bebeklerin bulunmadığı yorumları yapılmıştır. 1940'lı yıllarda içi saman dolu karton başlı bebek imalatı yapan ustalar bu eksikliği İslam inançlarına bağlamışlardır (Tezcan 2008).

Sultan Düğünleri

İlk Osmanlı padişahları kızlarını, genellikle Anadolu beyleri veya onların oğullarına verdikleri gibi kendi maiyetlerinde ki beylere de verirlerdi. Nitekim I. Murad'ın kızı Melek Hatun, Karamanoğlu Alaaddin Bey'le, Fatih'in kızı Gevherhan Sultan Akkoyunlu Uzun Hasan'ın oğlu Uğurlu Mehmed Bey'le, II. Bayezid'in kızı Aynışah Sultan ise Uğurlu Mehmed'in oğlu Göde Ahmed Bey'le evlenmişlerdir. Ancak Osmanlılar Anadolu birliğini temin edince etrafta kızlarını verecek hanedan kalmadığından, sultanları vezirler, kaptan paşalar ve büyük devlet adamlarıyla evlendirmeye başladılar.

Padişahların kızlarını Anadolu beylerine vermesi gibi kendi devlet adamlarıyla da evlendirmeleri politik bir seçimdir. Nitekim Padişahlar kızları ve kardeşleri için damat adaylarını kendileri belirlemişlerdir. Damatlar politik kişiliği güçlü devlet adamları tarafından seçildiği için bu insanlar yaşını başını almış, çocuklu kişiler olabiliyordu. 13-16 yaşlarında evlendirilen kız çocukları ile damatlar arasında büyük yaş farklılıkları olabiliyordu (Tezcan 2008). Son dönem Osmanlı tarihinde 3-4 yaşında evlendirilmiş prensesler de mevcut olup bunların karı-koca hayatı yaşamaları için ergenlik çağına girmeleri beklenirdi.

Damatlar genellikle Enderun mektebinden yetişen devşirme devlet adamlarıydı. Padişahın kızıyla evlenerek hanedanın üyeleri arasına girer ve siyasi otoritelerini arttırmış olurlardı. Padişah kızını evlendirmek isteyince sadrazama bir hatt-ı humayun yazar ve damadın nişan takımlarını yollamasını emrederdi. Uygun görülen adayın, fermanı alır almaz eğer evli ise, sultanlara hürmeten hanımını boşaması

Fotoğraf 4. Şehzadelerin ve Hanım Sultanların çocukken gezdikleri araba.

adet haline gelmiştir. Sultanların nikahları bazen Yeni Sarayda ve bazen de paşa kapısında kıyılırdı. Sultanın vekili darüssaade ağası idi. Damat paşaya da münasip görülen bir vezir vekil olurdu. Nikahı şeyhülislam kıyar ve mihr-i muaccel sultanın derecesiyle belirlenirdi. 16. asır sonlarına kadar nikah yüzbin altın üzerinden kıyılırdı. Sultan nikahından sonra hükümdar namına merasimde bulunanlara kürk ve hil'atler giydirilirdi. Damat da hil'at giyerdi. Sultanların düğünleri babalarının sağ olup olmadıklarına veya padişahın sevdiği bir kız kardeşi veya yeğeni olup olmayışına göre olurdu. Babaları sağ olan sultanların düğünleri fevkalade mükellef yapılırdı. Damat, böyle bir düğünde pek çok masraf eder, saraya gönderdiği her çeşit mücevherli (yüzük, küpe, bilezik, incili tuvalet aynası ve yine incili gelin duvağı ve hamam nalını gibi) nişan hediyesinden başlayarak bütün düğün masraflarını karşılardı. Düğün müddeti muayyen olmayıp onbeş yirmi gün süren düğünler de vardı. Gelin olan sultanın alayı ya kendisinin bulunduğu Eski Saraydan ve yahut Yeni Saraydan itibaren düzenlenirdi. Sultan, Osmanlı hanedanına mahsus kırmızı atlas cibinlik içinde olarak araba ile getirilirdi. Gelin alayında sadrazam, vezirler, devlet erkani ile düğün münasebetiyle sultanlara mahsus yaptırılan ve *Nahl* denilen balmumdan yapılmış düğün tezyinatı, alayın önünde giderdi. Sultanın çeyizi, kocasının konağına gitmeden evvel sarayda teşhir edilirdi. Sadrazam ve diğer devlet adamları oraya kendi düğün hediyelerini de gönderirler, sonra bu çeyiz alayla damadın konağına götürülürdü. Sultan, kocasının konağına geldiği zaman orada zevci ile Kızlar Ağası tarafından karşılanır ve koltuklarına girilerek harem dairesinin kapısına götürülürdü. Damadın konağında kadın ve erkeklere ayrı ayrı ziyafetler çekilir ve yatısı namazından sonra davetliler konaktan ayrılırdı. Damat Paşa davetlilerin her birine derecelerine göre birer hediye verirdi. Yine bu sırada darüssaade ağası padişah namına damada bir samur kürk giydirir ve paşayı sultana takdim ettikten sonra çekilirdi. Bundan sonra yenge kadın paşayı odaya sokar, damat paşa odanın bir köşesinde namaz kıldıktan sonra zevcesinin eteğini öper ve sultanın oturması için müsaadesine kadar ayakta dururdu. Şayet damadın görev yeri İstanbul dışında ise düğün için İstanbul'a çağırılır, konak döşer, sultanla evlenir ve sonra vazife ile İstanbul'da kalmazsa yine memuriyeti başına dönerdi. Sultan İstanbul'da kocasının konağında kalırdı (Yılmaz 2013).

Sultanların Geçimleri

Sultanların emrinde padişahın emriyle tayin edilen ve alışveriş vs. gibi bütün işlerine koşturan kethüdaları vardır. Sultanların has veya paşmaklık ismi verilen dirlikleri vardı. Bunların bazılarını maaş ve bir kısmına iltizam suretiyle mukataalar da verilmişti. Malikane suretiyle mukataa, hayatta olma şartıyla verilen dirlikti. Sultanları bu gelirlerini idare ve tahsil için voyvoda denilen memurlar vardı. Sultanlara bazen hazineden maaş da verilirdi. Sultan III. Mustafa

Laleli Camisinin vakfiyesini tertip ettirirken bu vakfından oğullarına bin beşyüz, kızlarına biner ve kadınlarına beşer yüz kuruş tahsis eylemişti.

Giyimleri

Haremde yaşayan diğer kadınlar gibi Kadın Efendiler de giyimlerine ve özellikle saçlarına dikkat ederlerdi. Bunun için sarayda Berber Usta ve Kutucu Usta bulunmaktaydı. Harem kadınları makyajlarını da ihmal etmezler ve gözlerine sürme çekerlerdi. Kulaklarına değerli taşlardan küpe-ler takarlardı. Yazın manto, kışın kürk giyerlerdi. Başlarına örttükları uzun yaşmaklarının dantel işlemelerle süslü olmasına dikkat ederler, bu görüntülerini zarif bir kolye veya altınla süslemeyi de ihmal etmezlerdi.

Gezintiler ve Eğlenceleri

Haremde yapılan eğlenceleri üç ana başlık altında toplamak mümkündür:

1-Geziler

Haremde yaşayan kadınlar, özellikle yaz aylarında harem dışındaki yerlere beylik gezintiler düzenlerdi. Baharlarda ve yaz aylarında, has bahçe ve saray dışındaki gezi yerlerine yapılan gezilere beylik gezi denmekteydi. Bu gezi yerlerinin başında Kâğıthâne gelmekteydi. Geziye çıkılmadan evvel, gidilecek yerlere çadırlar gönderiliyordu. Çadırlar mahremiyete riayet edilmesi için halvet sokaklarıyla birbirine bağlanır; kadınlar ve cariyeler serbestçe bu halvet sokaklarında yürüyebilirlerdi. Baş ve ikinci kâtibe bu gezileri organize ederlerdi. Geziye katılacak kadınlar, sultanlar, ustalar, kalfalar ve cariyeler arabalarına binerler ve göç yerine hareket ederlerdi. Kafilenin önünde ve yanlarında atları üzerinde harem ağaları bulunurdu.

2-Musiki Ziyafetleri

Osmanlı Haremde, bazı İslâm Hukukçularının verdiği fetvalara dayanarak, ud, keman, def, çalpare, ney ve tamber gibi saz ve müzik aletleri çalınmıştır. Bunları çalmak üzere, cariyelerden oyun ve sazende takımı kurulmuştur. Hareme alınan cariyelerden seçilen sazende takımı, özellikle son zamanlarda musiki hocalarından müzik dersleri almışlardır. XIX. yüzyılda batılılaşma başlayınca, eski sazlar arasına piyano da girmiştir. Sultanlar, şehzadeler ve hatta kadın efendiler piyano çalmaya başlamışlardır.

3-Oyunlar ve Eğlenceler

Haremde meddahlar, karagözler ve orta oyuncuların gösteri yaptıkları ve harem halkının kendi aralarında be-kiz, kös ve sürme oynadıkları bilinmektedir. XIX. yüzyılda bunlara domino ve tavla da eklenmiştir. Bu arada saraylı cariyeler haftada iki defa oyun ve saz geceleri düzenlemekteydiler. Bu gecelerde teşkil edilen oyun takımı görev alırdı. Tanzimat'tan sonra bu oyunlar tamamen terkedilmiş ve yerini yavaş yavaş Avrupalı eğlencelere bırakmıştır. III. Selim zamanında hareme dans girmiş ve bunu operet ve tiyatro takip etmiştir (Yılmaz 2013).

Merasimlere Katılmaları

Osmanlı Haremde, doğum, nişan ve düğün merasimleri dışında, harem içinde kadınların da katıldığı bazı merasimler mevcuttur.

Kandiller ve Surre Alayı: Kandil geceleri haremde çok hareketli geçerdi. Kandil tebrikleri özellikle son zamanlarda, bunun için hazırlanan salonda yapılırdı. Salonlarda kadınlar için de kafesli yerler hazırlanır ve davetli kadınlar ile birlikte Kadın Efendiler ve sultanlar yerlerini alırlardı. Mevlüt okunur, dualar edilir ve bitince Padişah kalkardı.

Ramazan Ayı: Ramazan gelince, sarayda ve haremde diğer aylara göre daha büyük bir dini hava eserdi. Saray ve haremde yaşayanların hepsi oruç tutarlardı; okuyup yazma bilenler hatim indirirlerdi. Haremde saray dairesi Ramazanda adeta cami haline girer, herkes ibadete vakit geçirirdi.

Hırka-i Saâdeti ziyareti: Ramazanın 15'inde başta padişah olmak üzere şehzadeler, sultanlar, kadın efendiler, ikballer ve ustalar hırka-i saâdet dairelerini ziyaret ederlerdi.

Kadir Alayı: Ramazanın 27. gecesini Kadir Gecesi olarak kadir alayı düzenlenirdi. Haremde bulunan kadınlar ve sultanlar, iki atın çektiği arabalara binerler, meydana kendilerine ayrılan yerlerde dururlardı. Namaz bitinceye kadar meydana atılan fişekler izlenir, sonra kadın efendiler ve sultanlar şehirde yapılan şenlikleri seyretmek için kısa bir tur yaparlardı ve sonra da hareme dönerlerdi.

Bayram Tebrikleri (Muâyedeler): Harem halkı bayram tebrikleri için günler evvelinden hazırlanırdı. Saraydaki bayramlaşmaya muâyede denmekteydi. Topkapı Sarayındaki Babüs-Saâde önünde yapılırdı. 1854'ten itibaren Dolmabahçe Sarayındaki Muâyede Salonunda yapılmaya başlandı. Kendi aralarındaki bayramlaşmayı bitiren harem halkı Padişahı beklemeye başlardı. Padişah içeri girince sırasıyla Valide Sultan, sultanlar, kadın efendiler, ikballer, büyük rütbeli ustalar (hünkâr kalfaları) haznedar usta, kâhya kadın, öbür ustalar, büyük kalfalar, kahveciler ve misafir kalfalar Padişahı başlarıyla yerlere kadar eğilerek tebrik ederlerdi. Padişah kadınlarına ve kızlarına iade-i ziyarete bulunurdu. Harem odalarında, kadınlar birbirlerini tebrik ederlerken, harem avlusunda bayram eğlenceleri yapılırdı. Harem kadınları bu eğlenceleri kafes arkalarından ve pencerelerden seyredirdi. Gece de misafirler ve harem halkı, mâbeyne davet edilir ve burada da meşru dairede eğlenceler tanzim olunurdu (Yılmaz 2013).

Saray Kadınlarının Bâniliği

Dünyanın geçmişten günümüze en popüler kentlerinden bir tanesi olan İstanbul'da kentin mimari kimliğinin en büyük rol ve katkısını sunan toplumlardan biri de Osmanlılardır. Bu kentin mimari dokusunu meydana getiren kamusal ve dinsel işleve sahip tesisler (külliye) çoğunlukla erkekler tarafından meydana getirilmiş ancak bir çok kadın,

sanatsal açıdan oldukça kaliteli eserlerin bâniliğini üstlenerek kenti mimari açıdan zenginleştirmiştir. Kadınlar pratik olarak mimari üretime katılmasalar da Osmanlı mimarlığında iz bırakacak kadar etkin olmayı başarmışlardır. Mimari alana kadının katılımında Osmanlı kadınının resmi makamlardan ve siyasi otoriteden mahrum bırakılmasının da rolü büyüktür. Böylece saray kadını varlığını inşa ettirdiği hayır eserleri yoluyla halka duyurabilme imkanı bulmuştu.

Osmanlı kadınının mimari faaliyetleri, aslında kendinden önceki Anadolu kadınının yarattığı bir geleneğin devamını da teşkil etmektedir. Daha Artuklular döneminde Necmettin İlgazi'nin eşi Raziye Hatun'un bir darüşşifa yaptırdığı ve Anadolu'da bilinen ilk kadın banilerden birisi olduğu bilinmektedir. Aynı şekilde Anadolu Selçukluları döneminde de hükümdar eşleri ya da kızları özellikle sağlık alanında mimari eserlerin inşasını üstlenmişlerdir. Anadolu'nun erken dönemlerindeki Türkmen kadınların başlattığı kadının kamu hayatındaki önemli rolü klasik dönemin toplum yapısında da etkisini arttırarak sürdürmüştür. Modern öncesi toplumların genel özelliği olarak Osmanlı toplumunda da kadınların bir çok haktan erkekler kadar yararlanmadığı bilinmektedir. Ancak Osmanlı'nın dini hukuk kuralları gereği kadına mülkiyet hakkı tanınmış ve kadının malvarlığı üzerinde istediği gibi tasarruf etmesi sağlanmıştır. Bu nedenle özellikle ekonomik olarak güçlü saray kadınları bir çok hayır eserini inşa ettirme olanağı bulmuştur.

16 ve 17. yüzyıllarda saray kadınlarının yaptırmış olduğu eserlerin ölçek olarak büyüdükleri görülmektedir. Erken dönemde kadın bânilerin yaptırmış olduğu eserler, daha çok ailelerin gücünü temsil ederken, mimari eserlerin, özellikle padişah eşlerinin ve kızlarının bireysel ve siyasi güçlerini temsil eden birer simgeye dönüştüğü görülmektedir. Bu nedenle tarih kitaplarında saray kadınları arasındaki güç ve iktidar yarışının en somut göstergeleri kendi adları ile anılan külliyelelerdir yorumu yapılmaktadır. Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan; cami, medrese, tekke, sıbyan mektebi ve imaretten meydana gelen bir külliye Manisa'da inşa ettirmiştir. Bu külliyenin diğer saray kadınlarının yaptırdıklarından en önemli farkı boyut açısından kendinden öncekileri aşmış olması ve iki minaresi ile yalnızca padişahların ayrıcalığını gerçekleştirmiş olmasıdır.

Klasik dönemin önemli kadın bânileri arasında Hürrem Sultan ve kızı Mihrimah Sultan ile Nurbanu Sultan en çok dikkati çeken isimlerdir. Kadınların mimari faaliyetleri, değişen dönemlerde değişen ihtiyaçlara cevap vermektedir. Hanedanın dine bağlılığını, sultan kadınlarının politik statülerini sergilemek ve padişahların halka gücünün sergilendiği çeşitli seramonilerin artık yapılamayışından doğan törensiz boşluğun yerini doldurmak bu ihtiyaçların en önemlileridir (Akkan 2009).

İKİNCİ BÖLÜM:

Mihrimah Sultan'ın Hayatı

Kanunî Sultan Süleyman ile Hürrem Sultan'ın kızı ve Sadrazam Rüstem Paşa'nın hanımı olan Mihrimah Sultan, doğum tarihi kesin olarak bilinmemekte ise de özellikle düğün tarihinden hareketle, muhtemelen 1522 yılında doğmuştur (Sakaoğlu 1994). Doğduğu günden beri babasının büyük sevgi ve ilgiyle karşılanan küçük sultana iddialı bir isim verilmiştir. İsmi Hammer *Mihrimah*, Tarihçi Peçevi *Mihrümah*, Zuhuri Danışman *Mihrmah* şeklinde yazmıştır. Farsçada güneş ve ay manasına gelen bu ismin en uygun telaffuzu, *Mihrümah*'tır (Alpgüvenç 2011). Ancak kolay söylenişi ve vakfiyelerindeki yazılışı nedeniyle genellikle Mihrimah olarak anılmıştır.

Mihrimah Sultan'ın sarayda nasıl bir eğitim aldığına dair somut bir bilgi yoktur. Haremdeki hanımlardan ya da dışarıdan getirilen hocalardan kuran, kıraat, ilmihal, kitabet ya da cebir gibi dersler almış olmalıdır. Babasına ve Polonya Kralına yazdığı mektuplarda gerek edebi nitelik gerekse ilmi ve dini terimler ne derece okur yazar olduğunu ispatlar özelliğindedir.

Evliliği

Mihrimah Sultan tahminen 17'sine geldiğinde kendisine eş olarak o zaman Diyarbekir beylerbeyi olan Rüstem Paşa gösterilmiştir. Rüstem Paşa, enderunda yetişmiş, Mohaç Seferine silahtar sıfatıyla katıldıktan sonra, İstanbul'a döndüğünde başmirahurluğa (sarayda at yetiştiricisi) getirilmiş, daha sonra 1533'de Teke Sancakbeyliği'ne gönderilmiş bir devlet adamıydı. 1536'da Dulkadir Beyliğine, sonra Karaman Valiliğine son olarak da Diyarbekir Beylerbeyliği'ne atanmıştır (Alpgüvenç 2011).

Rüstem Paşa

Dönemin ünlü tarih yazarlarından biri olan Peçevi, Rüstem Paşa'yı anlatırken kul cinsinden *hırvatıyyül asl* (Hırvat asıllı) terimini kullanmıştır. Devrin şair ve tarihçileri onun kaba ve çirkin biri olduğunu, ikbal ve servet düşkünlüğü sebebiyle hilelere başvurduğundan *mekri* (hileci) olarak anıldığını, hatta rüşveti başlatan vezir olduğunu yazmışlardır (Saka 2008). Bir de kehle ikbal lakabı vardır ki hakkında ilginç bir öykü anlatılmıştır.

Tarihi değiştiren bit

Enderundan yetişme Hırvat asıllı Rüstem Paşa, sultandan yaşlıydı, yakışıklı değildi. Fakat fevkalâde zeki ve kabiliyetli idi. Bu sebeple hasmı çoktu. Damat adayı Rüstem Paşa'nın merkezdeki muhalifleri bu evliliği engellemek üzere kendisinin cüzzam hastası olduğu söylentisini çıkarınca bu durumu kontrol etmek üzere saray tabiplerinden Mehmed Ağa'nın Diyarbekir'e gönderildiği iddia edilmektedir. Hatta Mehmed Ağa gizlice yaptığı kontrol sırasında paşanın üzerinde bit bulunca, kendisinin böyle bir hastalığa yakalanamayacağı ortaya çıkmış ve damatlık dolayısıyla da sad-

razamlık yolu açılmıştır. Bu iddianın, daha sonra bu şekle sokulduğu, hatta bu sebeple Rüstem Paşa'nın "kehle-i ikbâl" olarak adlandırıldığı anlaşılmaktadır. Dönemin bir şairi bu olay için:

Olacak bir kişinin bahtı kavi, tâlihi yâr/ Kehlesi (biti) dahi mahallinde anın işine yarar

Bir kişinin bahtı açık olacaksa, üzerindeki bit bile onun yükselmesine vesiledir anlamındadır. Hatta hiç umulmayan bir şekilde yükselmeye vesile olan şeye *kehle-i ikbâl* (ikbal biti) tabiri kullanılır olmuştur.

Mihrimah Sultan'ın kocası Rüstem Paşa, Osmanlı tarihinin en zengin devlet adamlarından biri olmuştur. Sadece servetinin sayıldığı koca bir defter Topkapı Sarayı'ndadır. Köle olduğu için bu koca servet hazineye ve Mihrimah Sultan'a kalmıştır. Sayısız hayratı vardır. Hele Eminönü'ndeki Rüstem Paşa Câmii, dünyanın en güzel çinilerine sahiptir. İlimle de ilgilenen Paşa, Osmanlı tarihçiliği de yapmıştır. 5000 yazmadan müteşekkil zengin bir kütüphanesi bulunan Paşa'nın şiiri sevmediği ve şairleri kollamadığı bilinmektedir. Bu sebeple dönemin ozan ve şairlerince çok hicvedilmiştir. İktisatlılığı eli sıkılık olarak değerlendirilirken o 40 gün süren saray düğünlerinin 15 günle sınırlı kalmasını önermiş ve saray hazinesine önemli bir katkıda bulunmuştur.

Düğünü

Şehzade Bayezid ile Cihangir'in sunnetleriyle birlikte düğün hazırlıkları başlatıldı. Düğün 11-26 Kasım 1539'da yapıldı ve 15 gün sürdü. Tarihçi Mustafa Selânikî, Mihrimah Sultan'ın, Eski Saray'dan gelin çıktığını ve Vezirazam Hadım Süleyman Paşa'nın atından inip "tutuk-ı sultan önünde yürüyüp namus-ı saltanat ve kadr ü izzet gözettiğini" yazmıştır. Süleymanname'deki bir minyatürde Mihrimah Sultan'ın düğününde Kanuni Sultan Süleyman görülmektedir (Fotoğraf 5).

Mihrimah'a kadar, gelin olan sultanlar eşleriyle taşraya giderlerken, I. Süleyman ve Hürrem Sultan biricik kızlarının İstanbul'dan ayrılmasına izin vermediler. Bu durum yeni bir hanedan geleneğine yol açmış olup, sonraki sultanlar, eşleri taşraya görevine gitse de İstanbul'da kalmışlardır (Sakaoğlu 2008).

Fotoğraf 5. Mihrimah Sultan'ın düğününde Sultan Süleyman düğün hediyelerini kabul ediyor.

Gelenek deęiřiyor

Sultan Süleyman'dan önce hanedan üyeleri merkezden uzak tutuluyor, böylece hem devlet işlerine müdahaleleri engelleniyor hem de buldukları sancağın gelişmesi ve korunması sağlanıyordu. Ancak Kanuni bu geleneklere aykırı olarak damatlarını merkezde toplamaya başlamıştı. Bu politikayla güçlü vezirler başkentte diğer hanedan üyeleriyle birlikte bir müdahale gurubu oluşturmuşlardır. Mihrimah da Rüstem Paşa ile evlenirken Diyarbakır'a gitmemiş, bunun yerine kubbe vezirliğine getirilmiş ve hayatları boyunca merkezde yaşamışlardır. Bundan sonra da bu gelenek devam etmiş, Osmanlı hanedanının damatları merkezde toplanmıştır. Yıllar sonra IV. Murat döneminde devletin aksayan yönlerini raporlaştıran Koçi Bey, risalesinde damatların merkezde toplanmaları uygulamasını eleştirmiş, eski geleneğin devletin bekası için daha uygun olduğunu belirtmiştir. Birçok tarihçi damatların padişaha yönlendirmelerde bulunması ve hanedan üyeleriyle birlikte bir müdahale grubu oluşturmasına Hürrem-Mihrmah-Rüstem üçlüsünü örnek olarak göstermiştir. İbrahim Paşa'nın ve Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi gibi pek çok siyasi olayda bu üçlünün büyük payı olduğu tarih kitaplarında, romanlarda ve dizilerde çokça işlenmiştir. Bu ittifakı belgeleyen bir belge bulunmamasına rağmen çıkarlarıyla örtüştüğü gerekçesiyle bu tür yorumların yapıldığı düşünülebilir.

Mekri Rüstem Paşa Lakabı: Mihrimah Sultanla evlenerek ikbal yolu açılan Rüstem Paşa, Lütfi Paşa'nın azledilerek yerine sadarete Hadım Süleyman Paşa'nın getirilmesiyle ikinci vezirliğe tayin edilmiştir. 1544 yılında Sadrazam Süleyman Paşa ile vezir Deli Hüsrev'in divanda kavga etmeleri sonucu görevlerinden azledilince sadrazamlığa 39 yaşındaki Rüstem Paşa geçmiştir. Ancak Şehzade Mustafa'nın idam ettirilmesinde rolü olduğu düşüncesiyle gerek halk gerekse asker arasında büyük suçlamalara uğradığından padişah tarafından şüpheli bulunarak görevinden azledilmiştir (Alpgüvenç 2011). Şehzade Mustafa olayındaki sorumluluk *mekr-i Rüstem* tespiti ile üzerinde kalan Rüstem Paşa, Hürrem Sultan'ın padişaha yazdığı ve burada, onun Mihrimah Sultan'a karşı sevgisini *Mihrimah'ın başı için bırakın* şeklinde devreye sokmasıyla hayatını koruyabilmiştir (Sakaoğlu 1994). Hürrem Sultan hünkara yazdığı mektupta : *Rüstem Paşa kölenizdir. Asil teveccühünüzü ondan esirgemenin bahtı güzel sultanım. Kimsenin sözlerine kulak asmayın. Bu defalık köleniz Mihrimah'ın başı için bırakın, benim bahtı güzel hünkarım. Kendi başınız ve benim başım için de yüce sultanım.* Diyerek Rüstem Paşa'nın affını istemiştir (Alpgüvenç 2011).

Mihrimah Sultan'ın Hastalığı: Rüstem Paşa yeniden sadrazam olana kadar geçecek olan bundan sonraki iki yılda eşi Mihrimah Sultan'ın Üsküdar'daki sarayında kalmıştır. Rüstem Paşa'nın sadareten alındığı bu sırada Mihrimah Sultan'ın bir hastalığa yakalandığı ve İstanbul'da esir olarak bulunan bir ispanyol doktor tarafından tedavi edildiği anlaşılmaktadır. Mihrimah Sultan doktorlarının gayretlerine rağmen iyileşemeyince, aynı zamanda kayınbiraderi olan Kaptan-ı Derya Sinan Paşa, kölesi Pedro'dan yardım istemiş; ancak önce hastanın hanım sultan olduğunu söylememiştir. Pedro görmeden, idrar ve nabız yoklaması yapmadan tedavi olmayacağını belirtince, durum Rüstem Paşa'ya anlatılmıştır. Rüstem Paşa, Pedro ile görüşmesinde yine görmeden ilgilenmesini istemiş; doktorun ısrarı üzerine Mihrimah Sultan'dan izin istenmiştir (Sakaoğlu 1994). Hekim Pedro olayı hatıratında şöyle anlatmıştır: *uzatılan bir havluya ellerimi sildikten sonra, nabzımı yokladım. Kocasının bu kadarla yetinmemi istemesini sezdimse de aladırmadım. Becerebildiğim kadar bir Türkçeyle gevelerek: "Öbür elini de ver Sultanım" dedim. Sultan önceki elini örtünün altına soktuktan sonra diğer elini uzattı. Ben eli yoklar yoklamaz Rüstem Paşa: "tamam, gidelim artık bir el bile yeterdi" diyerek rahatsızlığını belirtti. Hastaya girdiğim işin gereği soğukkanlılık göstererek "dilinizi çıkarır mısınız Sultanım" dedim. Mihrimah Sultan başını ve kollarını örtünün altından çıkarıp, hiddetle kocasına doğru bakarak: "ne çıkar, kafir değil mi" diyerek dilini çıkardı. Paşa haremının kararlı tutumu karşısında sesini çıkaramamıştı. Hastaya Allah'ın izniyle onbeş gün içinde iyileşeceğini söyledim. Sultan müşkil almamak ve kan aldirmamak dışında hertürlü tedaviyi kabul edeceğini, zira doktorların defalarca uyguladığı bu tedavi yüzünden çok sıkıntı çektiğini ifade etti. Kendisine vereceğim tatlı şurubu alması gerektiğini söyledim. Peki demesi üzerine Rüstem Paşa'nın dairesine çekildik (Alpgüvenç 2011). Sonuçta Pedro'nun hazırladığı ilaçlarla Mihrimah Sultan'ın sağlığına kavuştuğu anlaşılmaktadır.*

İki Şehzade Arasındaki Denge: Yeni sadrazam Kara Ahmet Paşa'nın 1555'te idam edilmesi üzerine Rüstem Paşa ikinci kez sadrazamlığa getirilmiştir. Paşanın bu sadrazamlığı sırasında şehzade Selim ve Bayezid'in anlaşmazlıkları ve taht mücadeleleri gündemdediydi. Mihrimah Sultan da tarafsızlığını korumak istemesine rağmen Bayezid'e daha yakınlık besliyordu. Bunun en önemli kanıtı Şehzade Selim'in ablasının Bayezid lehindeki tavırlarından duyduğu rahatsızlığı padişaha yazdığı mektuplarıyla dile getirmesidir. Bunun üzerine Sultan Süleyman kızından Bayezid'e nasihat edici mektuplar yazmasını istemiş, ondan gelen mektupları da kendisine iletmesini buyurmuştur. Ayrıca Selim'den gelen yakınmalara da cevap vermesini talep etmiştir. Babası karşısında zor duruma düşen Mihrimah Sul-

tan Bayezid'e gizli bir mektup yazarak bu asi tavırlara son vermesini, babasının gönderdiği sancağa hemen gitmesini tavsiye etmiş, ancak bu nasihatlere kulak asmayan Bayezid, sancağı olan Amasya'ya giderek asker toplamış ve Selim'in Konya'daki birlikleri üzerine yürümüştür. Başarılı olamayan Bayezid son olarak İran'a iltica etmeden önce Erzurum'da Mihrimah Sultan'a yazdığı mektupta, *canımdan yeğ sevgili saadetli karındaşım, sultanım abulam* diyerek sevgisini dile getirmiş, kendi canını kurtarabilmek için buralara geldiğini yazarak *inandırıcı bir af olursa, vallah billah yabanda kalmam* diyerek affını istemiştir. Kocasını Rüstem Paşa'ya ve çocuklarına selam göndererek, *bu hasret kıyamete kalmaya* sözleriyle mektubunu bitirmiştir (Algüvenç 2011).

İkinci Selim'e Yardım: Sarayda özel bir konumu olan ve babasının sevgisini her zaman sıcak tutmayı başaran Mihrimah Sultan'ın, eşi Rüstem Paşa'nın (1561) ve babasının (1566) ölümünden sonra kardeşi II. Selim'e, cülus sonrası sıkıntılarında yardımcı olduğu bilinmektedir. Tarih-i Selânikide yazdığına göre, *sultanların en büyüğü ve saygını* olarak yeni padişahla tüm sorunları görüştüğü, önemli harcamalar için Hazine-i Amire'nin açılmasına razı olmayarak kendi servetinden II. Selim'e 50.000 altın borç verdiği kaynaklarda belirtilmektedir.

Serveti: Osmanlı sarayında kadınlar saltanatını başlatanların ilk sırasında yer alan Mihrimah Sultan aynı zamanda büyük bir servete sahiptir. Babasının tahsis ettiği geliri yüksek haslardan başka, Rüstem Paşa'nın Osmanlı tarihinin en büyük serveti sayılan mirası da kendisiyle kızı Hümaşah'a kalmıştır. Rüstem Paşa'nın kardeşi olup çocuksuz ölen Kaptan-ı Derya Sinan Paşa'nın mirası da Mihrimah Sultan'a ve kızına geçmiştir (Sakaoğlu 2011). Mihrimah Sultan hayatı boyunca hayırseverliğini sürdürmüş İstanbul'da, biri Edirnekapı'da diğeri Üsküdar'da olmak üzere iki büyük Külliye yaptırmış, bun tesislere ihtisas ettiği vakıflarla da tesislerin devamını sağlamayı başarmıştır (Fotoğraf 6-7). İstanbul dışında Mekke ve Medine için de pek çok vakıf kurmuştur.

Fotoğraf 6. Edirnekapı Mihrimah Sultan Külliyesi.

Mihrimah Sultan'ın Haremeyne Hizmetleri

Haremeyn için vakıf kurarak hizmette bulunmak Osmanlı hayırseverleri için adeta bir yarış hâlini almıştır. Mihrimah Sultan da kutsal mekânlar ve buralarda yaşayan insanlara yardım edebilmek için her fırsatı değerlendirmek istemiştir. Nitekim bölgeye, su yolu tamiri, surre ihracı, vekâleten hac gibi çeşitli vesilelerle birçok yardımda bulunmuştur:

1-Ayn-ı Zübeyde Tamiri: Mekke'nin önemli su kaynaklarından Ayn-ı Zübeyde, Kanunî tarafından altı yıl süren uzun ve plânlı çalışma sonucunda 1531 yılında tamir edilmiştir. Ancak yaklaşık 30 yıl sonra Mekke'nin hayat damarı durumunda olan bu su kaynağı yine kullanılamaz hale gelince, 1562 yılında Mekke Şerifi İstanbul'a durumu bildirmiş ve tamir ricasında bulunmuştur. Kanunî Mekke kadısı Abdülkadir b. Ali'yi görevlendirerek kendisinden durumun tespit edilip bütçeyi belirlemesini buyurmuştur. Abdülkadir Efendi'nin raporuna göre, tamirat için 30.000 altın gerekmektedir. Abdülkadir Efendi'nin raporu doğrultusunda, ancak onun istediğinden daha fazla olarak 50.000 altın miktarındaki tutar, Mihrimah Sultan tarafından Mısır defterdarı İbrahim Bey'e gönderilmiştir. Masrafları tamamıyla Mihrimah Sultan tarafından karşılanan ve 12 yıl süren bu tamir çalışmaları sırasında yaklaşık olarak 1000 kişi çalışmıştır. Yapılan bu çalışmalar sonunda Mekke'ye ulaştırılan ve başka kaynakların eklenmesi ile daha da fazlaştırılan bu su, öncekinden farklı olarak Mekke içerisinde yapılan çeşmelerle çeşitli yerlere dağıtılmıştır.

2-Haremeyn'deki Fakirler İçin Yapılan Yardımlar: Mihrimah Sultan vakfiyesinde, surre emini aracılığı ile ulaştırılması şartıyla her sene 2 500 altın Mekke, 2500 altın da Medine'deki fakirler için gönderdiği paraların kadınlar ve dört mezhebin imamlarınca dağıtılmasını arzu etmiştir. Başka bir vakfiyede de Tatarpazarı'ndaki mülklerinden elde edilen gelirin 3000 sikkisinin Mekke ve Medine'deki fakir ve ihtiyaç sahiplerine, miskin ve düşkünlere eşit şekilde dağıtılmasını istemiştir.

Fotoğraf 7. Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi.

3-Haremeyn'deki Görevliler İçin Yapılan Yardımlar:

Mihrimah Sultan, Mekke, Medine ve Halilürrahman'da görevli 93 kişiye 189 akçe tahsis etmiştir. Bunlardan seksenüçü okuyuculuk, üçü reisülkurrâlık, üçünün noktacı ve üçünün de nâzır olması karşılığında her birinin ikişer akçe almalarını istemiştir. Makam-ı İbrahim'de tecvidi bilip uygulayan otuz ehl-i Kur'ân'a, her gün öğle namazından sonra Kur'an'dan birer cüz okuyup sevabını kendi ruhuna hediye etmeleri karşılığında onar filori tahsis etmiştir. Medine'de Mescid-i Nebevî'de okudukları bir hatmin on cüzünün sevabını Hz. Peygamber'in, ikinci on cüzün sevabını sahabenin ve son on cüzün sevabını da kendisinin ruhuna hediye etmeleri karşılığında otuz kişiye onar filori bağışlamıştır.

4-Vekâleten Hac Yolu ile Yapılan Yardımlar: Osmanlı Sultanları ve hanım sultanlar hac vazifelerini genellikle bir başkasını vekil tayin ederek yerine getirmişlerdir. Nitekim Mihrimah Sultan da kendisine vekâleten bu görevi yapmak üzere üç kişi görevlendirmiş ve her birine yıllık altı biner akçe tahsis etmiştir (Ak 2006).

Mirimah Sultan'ın Siyasi ve Ekonomik Gücü

Mihrimah Sultan, 1558'de annesinin vefatından sonra babasının müşaviri gibi görev almıştır. Adeta valide sultan gibi hareket etmiş ve Babasını Malta Seferi'ne teşvik eden isimlerden biri olmuştur. Hatta kendi servetinden 400 kadirğa yaptırıp donanmaya hediye ettiği kaynaklarda belirtmektedir. Donanmaya 192 kantar işlenmiş demir temin eden bir vakıf kurduğu bilinmektedir. Kardeşi Sultan II. Selim ve yeğeni Sultan III. Murad zamanında hayatta olan Mihrimah Sultan "Hala Sultan" adıyla itibar görmüştür.

Ölümü

Mihrimah Sultan, yeğeni III. Murad'ın (1574-1595) ilk saltanat yıllarını da gördükten sonra genç sayılacak bir yaşta ölmüş ve kendi külliyeleri yerine babasının yanına, Süleymaniye'deki türbesine gömülmüştür. Rüstem Paşa'dan bir oğlunun olduğu bilinmekteyse de adı ve kimliği konusunda açıklık yoktur. Kızı, Ayşe Hümaşah Hanım Sultan'dır (1543-1594) (Sakaoğlu 1994). Kızı Ayşe Hümaşah Hanım Sultan ilk evliliğini vezir Semiz Ahmet Paşa'yla yapmış, Sokullu'nun ölümünden sonra vezirazamlığa yükselen Semiz Ahmet Paşa 6 ay sonra ölmüştür. Selaniki'nin tarihinde, III. Murad'ın halazadesi Hümaşah'ı, Nişancı Feridun Paşa'yla evlendirdiğini ancak onun da çok kısa bir süre sonra öldüğü yazılıdır. Ayrıca Hümaşah Sultan'ın kızı Salih Sultan'nın vezirazam Cağalzade Sinan Paşa'yla evlendiği, torununun Civankapıcıbaşı Mehmet Paşa olduğu bilinmektedir. Böylece Mihrimah Sultan'ın kocasından başka, damadı, torununun kocası ve torununun toruna kadar soyundan 3 sadrazam çıkmıştır.

Dönemin Avrupalı Yazarlarının Gözünden Mihrimah

Almanya elçisinin yanında bir din adamı ve katip olarak 1573'te İstanbul'a gelen Stephan Gerlach günlüklerinde Mihrimah Sultan'la ilgili ilginç notlar tutmuştur. Günlüğünde kocasının ölümünden sonra Mihrimah Sultan'ın torununun 1577'deki düğünün masraflarını karşıladığını, günlük gelirinin 2 bin duka olduğunu belirtmiş, ayrıca sultanın kızı Hümaşa Sultan'ı 1577'de ziyarete gidişini şu betimlemeyle aktarmıştır: *En önde güzel giysili atlılar, sonra kırmızı başlıklı 30-40 hizmetkar, arabanın önünde gösterişli giysili, atlı 2 hadım ilerliyormuş. Araba kırmızı kumaş kaplı, önünde ve arkasında 4 altın topuz ve binmeye mahsus gümüş merdiven, yanlarında dahalkalı altın kordonlar görülüymüş. Arabanın en arkasında çok sayıda acem oğlan, ve en geride atlı 2 haremağası bulunuyormuş.* Gerlach 1577 tarihli notlarında Alman elçinin tersane zindanında mahkum olan bir Almanı kurtarmak için padişaha ricada bulunmak üzere Mihrimah Sultanı aracı olarak koyduğunu belirtmiş, bu vesileyle sultana 200 duka değerinde aslan biçimli bir saat hediye edildiğini kaydetmiştir. Sultanın ölümünü anlatırken de şu ifadelerle yer vermiştir: *25 Ocak 1578'de Ahmet Paşa'nın kayınvalidesi, Rüstem Paşa'nın dul eşi vefat etti. Günde 2 bin duka geliri varmış ve kızı Ayşe (Hümaşa) ile damadına her hafta 2 bin duka gönderirmiş. Ayrıca altın ve mücevherden oluşan paha biçilmez bir servetin sahibiymiş. Bedestende satılacak varlığının elde edilecek parayı padişah üçe ayırıp, 2/3'ünü kendisi aldıktan sonra kalanını çocuklarına bırakacakmış* (Alpgüvenç 2011).

Mihrimah Sultan'ın Polonya Kralına Yazdığı Mektuplar

Kral Hazretlerine malumu şerif ola ki atanuzun fevt haberi istima olundu. Emri takdirin innallilahi ve inna ileyhi raciun ile amil olasız Padişahlığınız mübaderek bad amin birabbilibad istima oldukda kalbimize Behçet ve sürur hasıl oldu ve Paşa hazretlerinin musahibi olan iş bu rafii rukâi ubudiyet bizüm Hasan Ağa'yı mektubu muhabbet berle haki payı şerifinize irsal olundu. Vusulü müyeser oldukda eltaf-ı mala nihayenizden mercu ve mutazarrıdır ki haki payı şerifinize vardıkda eğlendirmeyüp beru canibe göndermesine himmet ve inayet oluna. Baki hemişe ömr-ü devlet Kaim ve daim bad Birabbilibad.

*Ezâf-ul-fakire
Hanım Sultan el hakire*

Mektubun arkasındaki mühürde:

Şud nekin mühr be-nam-ı hani

Tu ya rab bebahş kam-ı hani

Mihrimah Sultan'ın Polonya Kralına Yazdığı

Cevabi Mektup

Allah-u Teala Kral Hazretlerinin ömrünü ve devletini ziyade eylesün ve gününü bin eylesün. Maruza-i fakire budur ki muhabbet ve müveddet nameniz vusul buldukda bi had hazettik ki dile takrire ve kalem ile tahrir e kabil değildir ve maznunu münifinde sıhhat ve selametiniz ayan ve muhibbe-i muhlisinize olan iştiyak-ü muhabbetiniz ve Padişah-ı alem-penah Hazretlerine olan müveddetiniz beyan olunmuş ki kabili tabir değildir. Müstedam-ı ömr olup hemişe şad-u handan olmaktan hali kalmayasuz. Ve mektub-u şerifinizde olan muhabbetleri ve anam Haseki Sultan kulu Hasan Bey takrir ettiği dostlukları can minnet bilüp Padişah Hazretlerine Zevcim Rüstem Paşa Yessirullah Ma Yeşa Hazretlerine arz ettikten sonra Padişah-ı alempenah Hazretleri şol kadar hazzetmiş ki kabili tabir değildir deyu zevcim Rüstem Paşa mektubunda böyle demiş ve padişah Hazretlerinin telafuzundan nakletmiş ki elçisi gelüp şol kadar dostluk haberini arz etti ki vaşfa kabil değildir ve Hasan Bey dahi dostluk ve muhabbet haberini nakletti. Bildim ki atası iki kardeş gibi idik oğlu dahi benim ile dost oldu. Şimden geru Ata ile oğul gibi olalım demiş ve haki paymıza mezkür Hasan Bey ile emri şerif irsal olundu ve Kral Hazretlerine arzihal budur ki Padişah yanında her ne husus vaki olsa ben dahi ve zevcim dahi minnet edüp sizleri her zaman da Padişah hayr ile analar. Bu dostluğa binaen iki don ve gönlek uçkur ile altı tane destimal ve bir dane el yüz makraması gönderildi. Bohçası ile mazur buyarısız. Eğer çî kim Sultanıma dahi layık değilse. Baki hemişe ömrü devlet müstedam bad birabbilibad. Elfakire El hakire Hanım Sultan (Uçtum 1980).

İlk Mektubun Çevirisi: Bildiğiniz gibi babanızın ölüm haberini almış bulunuyoruz. Yüce Allah'ın "Allah'tan geldik, yine ona döneceğiz" emrine sabır gösteriniz. Padişahlığımız mübarek olsun, amin... Lehistan Kralı olduğunuzu öğrendiğimizde, fevkalade memnun ve mutlu olduk. Bunun üzerine Paşa Hazretlerinin sohbet arkadaşlarından olan Hasan Ağa'yı dostluğumuzu belirten bir mektupla birlikte zat-ı alinize, size gerekli hürmet ve saygıyı gösterdikten sonra, vakit geçirmeyip hemen geriye gönderilsin, gönderildi. Tarafınızdan rica ve istirham ediyoruz ki, kendisi sarayımıza ulaşıp bu konuda kendisine yardımcı olunmasını özellikle arzu ediyoruz. Yüce Allah'tan niyazımız odur ki, devletiniz daim olsun. Yüce Allah saltanatınızı mübarek eylesin. Fakirlerin fakiri Hanım Sultan Kulunuz.

İkinci Mektubun Çevirisi: Allahü Teala kral hazretlerinin ömrünü ve devletini uzun, bir gününü bin eylesin. sevgi ve muhabbet dolu mektubunuz bize ulaştığında, öylesine memnun olduk ki, bu memnuniyetimiz ne sözle, ne de kalemle ifade edilemez. Kıymetli mektubunuzda size karşı göstermiş olduğumuz alakaya olan memnuniyetinizi açıkça dile getiriyor, ben samimi dostunuza olan yakınlık ve dostluğunu-

zu cömertçe belirtiyorsunuz. Herkesin güvende sığınacağı tek kudret olan padişahımıza olan sevgi ve dostluk satırlarımız ise, kesinlikle söz ve yazıyla anlatılmaz. Allah'tan ömrünüzün uzun olmasını daima neşeli, sevinçli ve mutlu günler geçirmenizi temenni ediyorum. Padişah Hazretleri buyurdular ki, babası ile iki kardeş gibiydik, oğlu dahi benimle dost oldu. Bundan sonra da kendisiyle baba ile oğul gibi olalım. Kral hazretlerine bütün samimiyetle şunu belirtmek isterim ki, padişahımızın yanında sizinle ilgili her ne mesele gündeme gelirse ben ve eşim Rüstem Paşa yanınızda olacaktır. El fakire, el hakire Hanım Sultan (Aplgüvenç 2011).

Gerek Mihrimah gerekse annesi Hürrem Sultan'ın batılı bir ülkenin kralına taziye ve tebrik mektupları yazması, Kanuni döneminde Osmanlı saray kadınlarının dış politika ile ilgilenmesinin tabii karşılandığını, hatta teşvik edildiğinin bir göstergesidir. Bu mektup 1548 yılında gönderildiğine göre, Mihrimah Sultan tahminen 26 yaşındaydı.

Mihrimah Sultan Portreleri

Hanım Sultan Portrelerinin arasında en eski tarihli portre Mihrimah Sultan portresidir. Orjinali bulunamayan portreden 16. yy'da yaşamış yazar Vasari, ünlü ressam Tiziano'nun hayatını anlattığı eserinde bahsetmiştir. Ressam Tiziano'nun yaptığı iki sultan portresinden birinin Mihrimah Sultan'a diğerinin de Hürrem Sultan'a ait olduğunu yazmıştır. Bu tabloların 17. yy'da çoğaltılmış kopyalarından biri bugün Rahmi Koç koleksiyonundadır (Fotoğraf 8) (Tezcan 2008).

Fotoğraf 8. Mihrimah Sultan Portresi (Rahmi Koç Müzesi'nde).

Mihrimah Sultan'ın bir başka portresi Polonya'nın Plock Şehrindeki Müzede sergilenmektedir. Tablo ıhlamur ağacından bir levha üzerine yapıştırılmış, tuval üzerine tempera tekniğiyle yapılmıştır. Ressamı belli olmayan bu tabloda Sultan başından yere kadar uzanan yaşmağını arkadan toplayarak elleriyle kavramış şekilde resmedilmiştir. Üzerinde dört yapraklı çiçek desenli kırmızı bir elbise vardır. Fotoğrafın arkasındaki koyu zeminde sol üstte, *Camera Solimani*

Imperator Filia (Sultan Süleyman'ın Kızı Camera), sağ üstte ise, *Rostanis Bassae Vxor 1541* (Rüstem Paşa'nın Karısı, 1541) yazılıdır. Buradaki tarih, olasılıkla resmin yapıldığı tarihi belirtmez. Farklı sanatçılar tarafından yapılmış benzer portrelerin hemen hepsinde bulunan bu tarih ve yazılı ibarenin, olasılıkla orijinal ilk portreyi tekrarlayarak süregelen bir tanımlama olduğu düşünülebilir. Mihrimah Sultan Avrupalılarca *Camaria* adıyla anılmaktadır.

Fotoğraf 9. Mihrimah Sultan Portresi (Plock Şehri Müzesi-Polonya).

Mihrimah Sultan Mersiyesi

Cây-ı âsâyış olur sanma cihân-ı fânî
 Eyleme kasd-ı 'imâret bu harâb eyvânı
 Menzil-i bâr-ı belâ kühne-serâdur dünyâ
 Küne-i râhat yiri zann eyleme bu vîrânı
 Felegün kasr-ı dil-âvîzine meftûn olma
 Nice mîrâsa girüpdür bu sarây-ı fânî
 Düşmen-i ehl-i keremdür felek-i sifle-nevâz
 Görünüz n'itdi o şeh-zâde-i âli-şânı
 Âb u tâbın giderüp teff-i semûm-ı kahrı
 Berg-i nîlûfere döndürdi gül-i handânı
 Kanı ol küngüre-i tâc-ı saâdet güheri
 Kanı ol bârgeh-i lutf u kerem sultânı
 Kanı ol dürr-i dil-efrûz-ı sehâ deryâsı
 Kanı ol gevher-i nâ-yâb-ı mürüvvet kânı
 Mihr ü mâh-ı felek-i baht u saâdet Sultân
 Şem'-i eyvân-ı serâ-perde-i 'ismet Sultân
 Ebr-i bârân ki yagar bâg u gülistân üzre
 Katreler kim dökülür sünbül ü reyhân üzre
 Cûylar kim tolanur dâmen-i sahrâlarda
 Jâleler kim görünür lâle-i Nu'mân üzre
 Hep o göz yaşlarıdur akdı bisât-ı arza
 Aglaşur ehl-i semâ Hazret-i Sultân üzre
 Matemin tutsa n'ola 'âlem-i 'ulvîde melek
 Sâye-i rahmet-i Rahmân idi insân üzre
 Bu fenâ gülşeniniñ hâr u hasından göçürüp
 Kurdılar bâr-gehin ravza-i Rıdvân üzre
 Cism-i pâkin götürüp hâkden aldı Rıdvân
 Döşedi hvâbgehin gurfe-i gufrân üzre
 Ser-be-ser salmış idi sâye-i fazl u ihsân
 Şeh-per-i 'atıfeti hayl-i yetîmân üzre
 Aglañ ey hayl-i yetîmân u gariban aglañ
 Yâd idüp nîmet-i Sultânı firâvân aglañ

 İd yaklaştı döşensün yine kasr u divân
 Çıkup eyvân-ı saâdetde buyursun Sultân
 Der-i dergâhına 'azm eylesün eşrâf-ı diyâr
 İşigi hâkine yüzler süre gelsün a'yân
 Hala Sultân diyü şeh-zâdeler ikbâl itsün
 Gelsün ol lutf u kerem kânına şâd u handân
 Âh kim hvâb u hayâl oldu bu devletler hep
 Turmadı 'aksine devr eyledi çarh-ı gerdan
 Gelüp ahbâb serîniñde seni görmeyicek

Kanı Sultân diyü eflâke irişsün efgân
 Ne hatâ eyledün ey tîr-i kec-endâz-ı felek
 Merdüm-i dîde-i devrâna tokındı peykân
 Kimse ummazdı bu târîhe degin çak bu kadar
 Bî-vefâlık yüzini göstere mir'ât-ı zamân
 Meded Allâh meded 'avn ü 'inayet senden
 Bu firak âteşine döymege tâkat senden

 Bir yire cem'olalum hâtırı mahzûnlar ile
 Zâr zâr aglaşalum dîde-i pür-hûnlar ile
 Gülmenün oynamanuñ 'âlemi gitdi şimdi
 Hâlümüz söyleşelim hâli diger-gûnlar ile
 Şöyle bi-hûş u harâb eyledi efsâne-i gam '
 Aklumuz başumuza gelmeye efsûnlar ile
 Nakd-i vakt oldu bize eşk-i sefid ü ruh-ı zerd
 Derd ü gam tâlibiyüz akçeler altunlar ile
 Nîmet-i rahmet-i Rahmâna yitişdi o velî
 Biz ciger hûmı yirüz bunda ciger-hûnlar ile
 Kondı sahn-ı çemene ravza-i firdevs içre
 Sâyebânlar kurulup çetr-i hümâyûnlar ile
 Kapusunda işigi hidmetin eyler gilmân
 Hüriler karşı turur atlas u eksûnlar ile
 Minnet Allâha kemâl-i kerem-i Rabbânî
 Eyledi iki cihân devletini erzânî

Lâyık-ı magrifet-i Hazret-i Gaffâr olsun
 Devlet-i nâ-mütenâhiye sezâvâr olsun
 Hılât-i fâhiresi dâmen-i 'afv-i Settâr
 Rûh-ı pâkine gıdâ lezzet-i didâr olsun
 Merkad-i pâkin idüp şem'-i hidâyet rûşen
 Meşhed-i tâhiri müstagrak-ı envâr olsun
 Âkıbet yokluk imiş kâr-ı cihan ey Bâkî
 N'idelüm Şâh-ı cevân-baht-ı cihân var olsun
 Dahı ol duhter-i saîd-ahter-i pâkize-güher
 Çeşm-i Nâhîd gibi rûşen ü bi-dâr olsun
 Âb-rûy-ı vüzerâ Hazret-i Ahmed Paşa
 Mazhar-ı lutf-ı Hudâvend-i cihândâr olsun
 Ak gül goncaları gibi güzel körpelerin
 Hâr-ı âzârdan Allâh nighedâr olsun
 Garka-i rahmet ola rûh-ı revân-ı Sultân
 Hüriler mûnis ola gülşen-i firdevs mekân

(Baki)

III. BÖLÜM: Mihrimah Sultan Vakıfları

Vakfiyeleri

Mihrimah Sultan Vakfiyeleri Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 635 numaralı Vakfiye defterinde bulunur (Fotoğraf 10). İlk vakfiyenin tasdiki devrin kadısı olan Mehmet bin Mehmet tarafından yapılmıştır. Vakfiyenin tarihi 1550'dir. Vakfiyedeki vekili Mahmut Ağa'dır. Vekalet şahit iki kişi daha vardır. Vakfiyede vakıfenin vekili de kendisine vekil tayin etmiştir.

Fotoğraf 10. 8 Nolu Vakfiyenin giriş sayfası

Sultanın defter sıralamasında 8. sırada yer alan vakfiyesindeki nüshada asıl metinde Sultan Süleyman bin es Selim Han'ın tuğrasının bulunduğu belirtilmiştir. Vakfiyenin şerhine uygunluğu devrin Şeyhülislamı Ebu Suud Efendi tarafından tasdik edilmiş ve Rumeli Kazaskeri Hâmid b. Mehmed'in ve Anadolu Kazaskeri Mehmed b. Adülvehhâb'ın da isimleri vakfiyede yer almıştır. Mihrimâh Sultan'ın vakfiyesinde böyle dört ayrı mühür sahibinin bulunması saraylı sultanın önemini vurgulamaktadır.

Vakfiyelerinde genellikle önce besmele ile başlanmış, edebi ifadelerden yer aldığı dualarla devam etmiştir. Edebi

ifadelerde, bu dünya hayatının geçiciliğinden ahiret günü Allah'ın huzuruna çıkıldığında, yani hesap gününde insanın amel defterinin açılıp, ona göre hesaba çekileceğinden ve bu suretle ya mükâfat olarak Cennete veya ceza olarak Cehenneme gidileceğinden bahsedilmektedir. Daha sonra Sultanın hayır eserleri sıralanarak, bu eserlerin hangi kaynaklardan gelirlendirildiği anlatılmıştır. Vakfiyelerin sonunda vâkıfenin şartları yer almaktadır. Bu şartların içinde vakfa zarar verenler; vakfı bozanlar ve değiştirenlerle ilgili olarak, Kur'an ayetleri verilerek onlara vakfa helâl yoldan gelmeyen cezası hatırlanmış ve hatta beddua edilmiştir (Zülfikar 1989).

Mihrimâh Sultan'ın vakıflarına konu olan hayır tesisleri, eğitim-öğretim kurumlarından mektep ve medreseler, ibâdet yeri olarak mescid ve camilerdir. Hayır müesseselerinin sürekli işleyebilmesi için düzenli gelirlerle ihtiyacı vardı. Kuruluşların masraflarını karşılamak ve bu müesseselerde vazifeli olanların ücretlerini ödemek için düzenli gelir kaynağı olan gayr-i menkuller vakıf akdinin esas konusunu oluşturmaktadır. Mihrimâh Sultan'ın vakıf gelir kaynakları içerisinde karyeler, dükkânlar, değirmenler, imalathaneler, hane ve odalar bulunmaktadır (Tablo 1 ve 2) (Zülfikar 1989).

KURULUŞUNADI	SAYISI	YÜZDESİ
Mektep	2	18,18
Medrese	2	18,18
Mescid	2	18,18
Cami	2	18,19
İmaret	1	9,09
Han	1	9,09
Çeşme	1	9,09
TOPLAM	11	100

Tablo 1. Mihrimah Sultan'ın vakfiyesinde adı geçen yapıların tip bazında dökümü.

Bazı kaynaklarda Mihrimah Sultan Külliyelerinin bazıları tarafından yapıldığı belirtilmiştir. Ancak vakfiyelerinde Mihrimâh Sultanın eserleri kendisinin yaptırdığı ifadesi yer almakta ve bu eserlerle ilgili tavsifler yapılmaktadır. Mihrimah Sultan Vakfiyelerinde vakfa hizmet edecek kişiler ve ücretleri de açıkça belirtilmektedir.

Edirnekapı Külliyesi Vakfı

Vakfiyelerinden Edirnekapı Mihrimah Sultan Külliyesi ile ilgili olarak aşağıdaki tanımlamalar kullanılmıştır:

Vâiz için özellikle alim, nâsîh, sâilih tefsir ve hadîs nakline kâdir ve Hanefî mezhebinden bir kimse olması, hatib ve imâm olanların da sâilih mütedeyyin, muttakilerden olması şart edilmiştir. Güzel sesli, lisânü sahîh ve fasîh, iyi nefesli kimselerden 4 kişi müezzin olup, her gün münâvebe ile vakit ezanlarını okuyacaklardır, cumaları mübarek geceler, bayramlar ve Ramazanda 4'ü birlikte ezanı edeceklerdir. Kayımla-

MÜLK TİPLERİ		ÜNİTE ADEDİ	İŞLETME BİÇİMİ	MÜLK TİPLERİNİN YÜZDESİ
TARIM İŞLETMELERİ	Karye	95	Yıllık 250 akçe mukâta-ali	41
	Mezraa	1		
	Çayır	1		
	Arazi	1		
MESKENLER	Hane	4	İcare icare	8
	Oda	15		
İKTİSADİ KURULUŞLAR	Ticaret Yerleri	Han	1	44
		Kasap	2	
		Dükkan	90	
		Fırın	2	
		Mahzen	2	
		Başçı	1	
		Berber	1	
		Şerbetçi	1	
		Arpacı	5	
	Bakkal	1		
	Sanayi İşletmeler	Değirmen	11	6
		Bozahane	1	
		Şenhane	1	
		Debbağhane	2	
DİĞER		Kayık	2	1

Tablo 2. Mihrimah Sultan vakfiyesinde adı geçen akarlar.

rın, çerağcılarının ve ferrâşların (temizlik görevlisi) sâlihlerden mütedeyyin emin ve tâhir kimseler olması istenmiştir. Bu kayyım, cerağcı ve ferrâşların kullanacağı levazımın alınması için aylık 5'er akçe tahsis edilmiştir. Edirnekapı Camiinde devir hatmi indirecek vazifelilerin iyi nefesli, güzel sesli, ayıptan uzak kişilerden olması, naathânın Hz. Peygamber'in şanını anlatan beyitler okuması şartı getirilmiştir. Kurân-ı Kerim'in ve naat-ı şerifin tilâvetinden sonra bir muarrif dua edecektir. Camide okunan duaların hepsi vâkfenin eşi Rüstem Paşa'nın ruhuna hediye edilecektir. Camide güzel koku duyulması için tayin edilecek buhuncunun (günlük ücreti, sarfiyla birlikte akçedir) temiz birisi olması şartı getirilmiştir. Camiye her ay ibrik alınması için 5 akçe tahsis edilmiştir. Ayrıca ücret belirtilmeden ihtiyaç miktarınca halı ve hasır alımı, câmiin mihrabının çerâğı için her ay 3 vukiyelik içyağı, câmiin kandili için ayda 10 madra rugan-ı zeyt, Ramazanda minareye her gece 3 vukiyelik rugan-ı zeyt alınması şartı getirilmiştir (Zülfikar 1989).

Türbeler için Vakıf: Mihrimâh Sultan, kendisi ve Kızı Âyşe Sultanın da vefatından sonra defni için birer türbe yapılmasını vasiyet etmiştir. Kocası Rüstem Paşa ve oğluna da Şehzade Mehmed'in türbesi yakınında bir türbe yaptırmıştır. Üç türbedeki görevlilerin toplam sayısı 285 kişi olup, günlük toplam 637 akçe almaktadırlar. Hanım Sultan, üç türbe de 12'şer türbedâr tayin etmiş, türbedarların mümin ve salih kişiler olmasını, gece gündüz hizmetlerini yerine getirmelerini istemiştir. Kendisinin ve Rüstem Paşa'nın

türbelerinde emin, muttakî, Kurân okumaya kadir 24 kârînin (okuyucu) gece gündüz Kurân okumasını ve Kurân okunmadan bir saatin geçmemesini istemiştir. 16 kârî de Ayşe Sultanın türbesinde görev almıştır. Türbelerde her gün sabah ve ikindi namazlarından sonra hatim indirilmesi için 30'ar cüzhân görevlendirilmiştir (Zülfikar 1989).

Eğitim Hizmetleri için Vakıf: Eğitim ve öğretim hizmetlerinde toplam 41 personel çalışmakta bu kuruluşların toplam günlük masrafı 185 akçeyi bulmaktadır.

Mihrimâh Sultan'ın Üsküdar'da ve Edirnekapı'da iki mektebi vardır. Edirnekapı'daki mektebe özellikle fakirlerin çocukları ve diğer imanlı Müslümanların çocukları gidebilecektir. Buradaki muallim de emin ve âlim biri olup, çocuklara Kur'an öğretecektir. Halife ise kerîm, yumuşak ve şefkatli olacaktır ve derslerde çocukların anlamadığı yerleri onlara anlatacaktır. Vâkife vakfiyelerinde muallimlerle ilgili; çocuklara, yetimlere Kur'an öğretmesi, onları terbiye etmesi, 7 yaşına gelince onlara namaz kılmalarını emretmesi, 10 yaşına gelince terk edenleri azarlayıp onlara dinin farzları öğretmesi için şart koşmuştur. İki mektepteki yedi görevlinin toplam günlük ücreti 11 akçedir. Edirnekapı'daki medrese 17 hücrelidir. Edirnekapı medresesinin müderrisi, âlim, fâzıl, kâmil, kavâid-i arabîye ve fûn-ı edebîyyeye, tahrîr ve takrîre kadir bir kişi olacaktır. Muîd bütün öğrencilerin en iyisi olacaktır. Bu medresede de medresenin hücrelerinde kalan 14 öğrenciye günde 2'şer akçe harçlık verilmesi şart edilmiştir (Zülfikar 1989).

Sosyal Hizmetler için Vakıf: Mihrimâh Sultanın vakfiyelerinde sosyal hizmetlerde fazlasıyla yer almıştır. Bu kapsamda kimsesiz ölümlerin defnedilmesi için vakıf gelirlerinden yıllık 100 akçe ayırdığı bilinmektedir. Çeşme ve kaldırım inşası da vakıf şartları gereği uygun güzergâhlarda gelir fazlasından yapılacaktır. Üsküdar'da yaptırdığı imaret de sosyal hizmetler kapsamında değerlendirilebilir. Bu imaret, kervansaray şeklinde hizmet veren bir yapı grubundan oluşmaktadır. Vakfiyeden han, 8 bâb misâfirhane, matbah, anbar, kiler gibi yapılarının olduğunu anladığımız bu yapı grubunun görevlilerinin nasıl olması gerektiği ve hizmet şartları vakfiyede uzun uzun anlatılmıştır. İmaretin mutfağında her gün, iyi hâlis un ve tuzdan ekmeğe pişecek ve ekmeğe piştikten sonra her fodula 100 dirhem olacaktır. Koyun etinden de yahni pişirilecektir. Ekmeğe ve etin yarısı sabah, yarısı da akşam hanın imaretindeki misafirler, mücavirler (komşu) ve fakirlere 100 dirhem (= 1 fodula) ekmeğe ve 100 dirhem (= 1 kıra) yahni olacak şekilde dağıtılacaktır.

Sultan vakfiyesinde hergün sabahları pirinç, fülül, maştaki, nohut, tuz, soğan, maydanoz, yoğurt (mevsiminde), isfenah (mevsiminde), kabak ve koruktan pişirilecek olan pirinç çorbasının ikramını istemiştir. İkindiden sonra iyi döğülmüş buğday ve kimyondan hazırlanan yemeğin ikramı istenmiştir. İmarette; bayramlarda, ramazan geceleri, cuma günleri, regâib ve berât gibi mübarek günlerde ise pirinç, yağ, fülül, maştaki, nohut, tuz ve soğandan dâne yemeği, pirinç, yağ ve aseiden de (bal) zerde yemeği, asel, nişasta, mevîz-i surh (kırmızı kuş üzümü), âlû-yı siyah (siyah erik), incir, bâdam, kayısı ve zağferândan zîrbâ yemeği, pirinç, pestil, mevîz-i surh, mevîz-i siyah (siyah kuş üzümü), âlû-yı siyah, badem, nohut ve kuru naneden ise şurbâ-yı turş denilen ekşili çorba pişirilmesini ve bu yemeklerin ikramını istemiştir (Zülfikar 1989).

Kaynakça

- Ak, M. 2006 Vakıf Kurucusu Bir Hanım: Mihrimah Sultan, *Vakıflar Dergisi*, 2006 Özel Sayısı, Ankara: VGM Yayınları.
- Akkan T. 2009 *Mimar Sinan'ın İstanbul'da Saray Kadınları için Yapmış Olduğu Eserler ve Bu Eserlerin Mimari Özellikleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Alpgüvenç, C. 2011 *İki Hanım Sultan: Hürrem ve Mihrimah*, İstanbul.
- Sakaoğlu, N. 1994 *Mihrimah Sultan*, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi Cilt:5, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını.
- Sakaoğlu, N. 2008 *Bu Mülkün Kadın Sultanları, Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler*, İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Tezcan, H. 2008 *Osmanlı Sarayının Çocukları (Şehzadeler ve Hanım Sultanların Yaşamları, Giysileri)*, İstanbul.
- Uçtum, N. R. 1980 *Hürrem ve Mihrimah Sultanların Polonya Kralı II. Zigmund'a Yazdıkları Mektuplar*, *TTK Belleten*, XLIV/176 I, Ankara.
- Yılmaz, S. 2013 *XVI. ve XVII. yüzyıllarda Harem-i Hümayun'un Osmanlı Siyasetine Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Zülfikar, C.F. 1989 *VGM Arşivinde Bulunan Mihrimah Sultan Vakfiyelerinin Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Aile Bireylerini Koruyan Vakıf: Osmanlı hanedan geleneğinde aile mirasının büyük bir bölümünün vakfedilmesi, aile menfaatlerine zarar verebiliyordu. Vakıf sahipleri de mülklerinin büyük bir bölümünü vakıf haline dönüştürürken, vakıf gelirleri üzerinde istedikleri gibi düzenlemeler yapmaları sayesinde aile menfaatlerini koruyabilmişlerdir. Mihrimâh Sultan da padişah babasından aldığı temliknâmelerle mülkü haline gelen mallarından ailesinin hissedâr olabileceği ve aynı zamanda bütün siyasi vakalardan da malını, mülkünü en iyi şekilde muhafaza edebileceği yolu tercih etmiştir. En başta vakfa mütevellilik hizmeti karşılığında kendisine gelirleri üzerinden bir ücret tayin etmişti. Kendisinden sonra evlâdının bu hizmet karşılığında ücretine zam şartı dahi getirmişti. Vakıfa, görev karşılığı ücretten başka, kızı Ayşe Sultan'a günde 200 akçelik bir harçlık tahsis etmiştir. Ayşe Sultanın vefatından sonra, onun evlâdının kız ve erkek balığ olanlarına nesilden nesile vakıf gelirinden günlük 50'şer akçe tahsisini şart etmiştir (Zülfikar 1989).

SONUÇ

Mihrimah Sultan, Kanunî Sultan Süleyman ve Hürrem Sultan'ın kızı, Rüstem Paşa'nın eşi olarak yakınında Osmanlı tarihinin en güçlü kişilerin olduğu bir ortamda yetişmenin avantaj, üstünlük ve ayrıcalıklarının doyasıya yaşarken, aynı zamanda bu ortamın sorumluluklarını üstlenmek zorunda kalmıştır. Nitekim belki biraz da şartların zorlamasıyla siyaset alanında tercihler yapacağı hassas günleri olmuş; bazen de kardeşleri arasında tarafsız kalmaya çalışmıştır.

Ancak asıl kendi adını yaşatan ve bugünlerde hâlâ kendisinden söz ettiren en önemli yönü hiç şüphesiz cömertlik, iyilik ve yardımseverlik duygularını geniş bir şekilde yansıtmaya ve gösterme imkânı bulduğu vakıf kuruculuğu olmuştur. Yaptırdığı eserler ve bunlara tahsis ettiği vakıflar yüzyıllar boyunca toplumun yararlandığı, ihtiyaç sahiplerinin ümit beslediği tesisler olarak tarihte yerini almıştır (Ak 2006).